

KEYKUBADİYE SARAYI GEOMETRİK SÜSLEMELİ SIRALTI ÇİNİLERİ*

Şükrü DURSUN**

Öz

Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli yönetim merkezlerinden olan Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı'nda gerçekleştirilen sondaj ve kazı çalışmalarında (2014-2019) mimari kalıntıların yanı sıra farklı tür ve özelliklerde çeşitli buluntular da elde edilmiştir. Buluntular içerisinde, dönemin zengin süsleme repertuarından örnekler taşıyan çiniler ön plana çıkan eserlerdendir. Bu çalışmada, farklı teknik ve süsleme türlerine sahip çiniler içerisinde, sıraltı tekniğinde hazırlanmış geometrik süslemeli levha çiniler ele alınmıştır. Çoğu, bilim dünyasına ilk kez tanıtılacak olan bu çiniler, mevcutta tam form vermese de birleşim gösteren parçalar bir araya getirildiğinde bunların kare veya dikdörtgen levhalar olduğu anlaşılmaktadır. Çinilerin hamurları krem renkte sık ve ince gözenekli, 3 ile 4 cm arasında değişkenlik gösteren kalınlıktadır. Şeffaf renksiz veya şeffaf turkuaz sırlı olan çinilerde, beyaz astar üzerine siyah konturlamayla oluşturulan şeritler ile çokgenler geometrik süslemelerin belirleyici unsurlarıdır. Çinilerdeki kompozisyonlardan birisi zikzak düzenlemesi iken, diğerleri şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan kompozisyonlardır. Zikzak haricinde, süslemelerin gruplandırması şeritler veya çokgenlerden hareketle kompozisyon düzenine göre yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keykubadiye Sarayı, Geometrik Süsleme, Sıraltı Çini, Anadolu Selçuklu Dönemi, Ortaçağ Arkeolojisi

* Bu çalışmayı yapabilmem için gerekli izinleri veren Keykubadiye Sarayı Kazısı Başkanı Prof.Dr. Ali BAŞ hocama teşekkürlerimi sunarım.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Mustafa Çıkrıkçıoğlu Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, sukurdursun@gmail.com

KEYKUBADIYE PALACE UNDER GLAZE TILES WITH GEOMETRIC ORNAMENTS

Abstract

Various finds of different types and characteristics, in addition to the architectural remains of the palace, were found in drilling and excavation works carried out in Keykubadiye Palace in Kayseri, one of the important administrative centres of the Anatolian Seljuk State (2014-2019). Among the finds, tiles setting precedents from the rich ornamental repertoire of the period are among the prominent works. In this study, plate tiles with geometric ornaments prepared in the under-glaze technique among tiles with different techniques and decoration types are addressed. Although these tiles, many of which will be introduced to the world of science for the first time, do not give a full form in the present, it is understood that they are square or rectangular plates when the pieces that combine are brought together. The clay of the tiles is cream coloured, with fine pores and varies between 3 or 4 cm thickness. Stripes formed with black contouring on a white prime under a colourless transparent or transparent turquoise glaze and polygons are the determining elements of the geometric ornaments. While one of the compositions in tiles is a zigzag arrangement, the others are compositions formed by the crossing of stripes or polygons. The grouping of the ornaments was made according to the composition pattern from stripes or polygons, except for the zigzag.

Keywords: *Keykubadiye Palace, Geometric Ornament, Under Glaze Tile, Anatolian Seljuk Period, Medieval Archaeology*

1. GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli yönetim merkezlerinden Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı, il merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta günümüzde Şeker Fabrikası arazisi sınırları içerisinde yer almaktadır. İnşa tarihi kesin olarak bilinmese de Selçuklu Devleti'nin en kudretli sultanlarından I. Alaeddin Keykubad tarafından 1220'li yılların ortalarında (1224-1226) yaptırıldığı kabul gören (Baş, 2019: 54) sarayın kalıntıları, sultanın ismi ile anılan Keykubad Dağı ile bir zamanlar doğal kaynak sularıyla beslenen Keykubad (Şeker) Gölü arasında kalan

düzlükte dağılım göstermektedir¹. Sarayın kuzey ve doğusundaki geniş düzlük ise ordunun sefer öncesi toplandığı, özel günlerde sultan otağının (sera-perde) kurulduğu meşhur Meşhed Ovası'dır (İbn Bibi, 1996: 18,454).

Sarayın ihtişamını övgülerle anlatan Anadolu Selçuklu döneminin ünlü tarihçisi İbn Bibi'nin şu iki cümlesi bile sarayın ne kadar görkemli olduğunu anlamamız için yeterlidir: *"Orayı sanki Tanrı cenneti dünyada göstermek için yaratmıştı... Orada öyle bir saray vardı ki, alanında güneş ve ay, yüz taraftan görünüyordu..."* (İbn Bibi, 1996: 321-322). Bu cümleler abartılı gibi görünüyorsa da kazılarda elde edilen buluntular, bir nevi sözü edilen muhteşemliği kanıtlar niteliktedir. Keykubad'ın özellikle yaz aylarında devlet işlerini yürüttüğü saray, aynı zamanda sefer hazırlıklarının da yapıldığı bir üs niteliğindedir. Ancak maalesef, burası Keykubad'ın Meşhed ovasında bir ziyafet sırasında (1 Haziran 1237) yediği av (kuş) etinden zehirlenerek vefat ettiği yer olmuştur (İbn Bibi, 1996: 455-457). Sultanın bu ani ölümü üzerine tahtta geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev de sarayı bir süre kullanmıştır. Moğollarla gerçekleştirilen Köseadağ Savaşı'nda (1243) Selçukluların yenilgiye uğramasıyla, Kayseri'ye ulaşan Moğol ordusu tarafından şehirle birlikte saray da yakılıp yıkılmıştır. Aksaraylı Kerimüddin Mahmud, *"Feleği gör ki; çehreleri sultanları imrendiren o mutlu zümreyi, o temiz imanlı ve dürüst gidişli insanları cefasıyla ne hale getirdi. Onların faziletlerinden şimdi memlekette bir hatıra kalmamış gibidir. Kayseri'nin saraylarına bak ki ne kapıları ne de duvarları yerindedir"* ifadesi ile 1265 yılında Keykubadiye'nin artık kullanılmayacak durumda olduğunu belirtmiştir (Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, 2000: s. 70).

¹ R. Arık, Eski Çin yazlık saraylarına benzettiği Keykubadiye Sarayını, büyükçe bir yapay göl/havuz ve etrafındaki çeşitli yapılarla meydana getirilmiş külliye olarak tanımlamaktadır. Bkz. Arık, 2007b: 78; 2008: 255.

Tarihi kaynaklarda geçen bilgilerden hareketle M. Zeki Oral, 1953 yılında Keykubadiye'nin yerini belirleyerek, bilim dünyasına tanıtmıştır (Oral, 1953). İlk kazısını da 1964 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa yapmıştır (Aslanapa, 1965a). Ancak, bu çalışma bir sezonun ötesine geçmemiştir. 1980 yılında Prof. Dr. M. Oluş Arık başkanlığında kazı çalışmaları yeniden başlamış, çeşitli nedenlerden dolayı çalışmaya aynı yıl son verilmiştir (Arık, 2000: 21). Sonraki süreçte 2014 yılına kadar saray kaderine terk edilmiş, aynı zamanda Şeker Fabrikası'nın inşasından itibaren fabrikaya ait atıklar saray kompleksinin doğu yönüne dökülmüş ve bu alan günümüzde adeta suni bir tepeye dönüşmüştür.

Keykubadiye Sarayı'ndan günümüze büyük ölçüde tahribata uğramış şekilde iki yapı kalıntısı ulaşmıştır. Dört Kemerli Yapı (Küçük Köşk) ve Tonozlu Yapı (Büyük Köşk) olarak isimlendirilen bu iki yapının korunmasına yönelik olarak, Kayseri Şeker Şirketi yönetiminin parasal desteği ile Kayseri Müzesi denetiminde, Prof. Dr. Ali Baş'ın bilimsel danışmanlığı ve Dr. Şükrü Dursun'un gözetiminde 07.04.2014-17.04.2014 tarihleri arasında, her iki yapının çevresinde sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında, kazı çalışması Bakanlar Kurulu Kararı ile Prof. Dr. Ali Baş başkanlığında daimî hale gelmiştir.

Keykubadiye Sarayı'nda 2014 yılındaki sondaj çalışması ile 2015-2019 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Yine büyük ölçüde tahrip durumdaki kalıntılardan, niteliği tam olarak anlaşılan bir mekân tespit edilememişken, kazılarda Anadolu Selçuklu sanatını aydınlatacak pek çok veri ve buluntu elde edilmiştir. Bunlar arasında zengin süsleme kompozisyonlarına sahip çiniler hayli dikkat çekicidir. Sıraltı, lüster ve tek renk sırlı olmak üzere üç farklı teknikte imal edilen çiniler, sarayın zengin çini kaplama koleksiyonunu ortaya koymaktadır. Maalesef, bunların çoğu kırık ve tahrip olmuş şekilde ele geçmiştir. Selçuklulara ait diğer saray kazılarında olduğu gibi Keykubadiye'de de açığa çıkarılanlar arasında turkuaz sırlı levha çiniler

çoğunluktadır. Diğer taraftan azımsanmayacak sayıdaki sıraltı ve lüster tekniğinde imal edilmiş figürlü, bitkisel ve geometrik süslemeli çiniler Selçuklu sanatına yeni ve özgün bilgiler sunan önemli buluntulardır.

Sıraltı tekniğindeki çiniler arasında geometrik süslemeli olanlar, kompozisyon çeşitliliğiyle ön plana çıkmaktadır. İrili ufaklı kırık parçalar halindeki çinilerde maalesef bütün bir örnek elde edilememiştir. Parçaların çoğunun küçük olması sebebiyle bazı süslemeler aynı kompozisyonun bölümleri gibi algılanmaktaydı. Bundan dolayı süslemelerin tasnifi yapılarak, aynı kompozisyonu gösteren parçaların bir araya getirilmesi veya mevcuttaki kalıntıdan hareketle süsleme kompozisyonlarının bütünü ortaya çıkarılmıştır.

Bu çalışmada ele aldığımız örneklerin tamamı Prof.Dr. Ali Baş başkanlığında yürütülen sondaj ve kazı çalışmalarında (2014-2019) açığa çıkarılmıştır. Daha önceki süreçte, M. Z. Oral² ve O. Aslanapa³ tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da geometrik süslemeli benzer çiniler açığa çıkarılmış olup, yayımladıkları fotoğraflar çalışmamızda ele aldığımız bazı çinilerdeki kompozisyonların eksik bölümlerini tamamlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Bugün Kayseri Müzesi'nde O. Aslanapa'nın gerçekleştirdiği kazıya ait az sayıda çini parça bulunmakla birlikte, bunlar içerisinde yayımlanmış olduklarından hiçbiri mevcut değildir.

Sıraltı geometrik süslemeli çiniler tam form vermese de birleşim gösteren parçaların bir araya getirilmesiyle bunların kare veya dikdörtgen levhalar olduğu anlaşılmaktadır. Tamamı kırık parçalar olması sebebiyle gerçek ölçüleri bilinmeyen çinilerden birleşim gösteren en büyük örnekte kenar uzunluğu 44 cm ölçülmüştür. G. Öney, muhtemelen O. Aslanapa tarafından açığa çıkarılan

² M. Zeki Oral tarafından açığa çıkarılan çiniler hakkında bkz. Oral, 1953: Res.5.

³ Oktay Aslanapa tarafından açığa çıkarılan çiniler hakkında bkz. Aslanapa, 1965a: Şema 1-6, Res.17-19, 24-25; 1965b: 43-44, Res.5-8, Lev 8-11.

çinilerden hareketle, bunların kare olduğunu ve ebatlarının 24x24 olduğunu belirtmiştir (Öney, 1976: 42). Belki birkaç örnekte bu ölçüler makul görülebilir, ancak bazı parçalar ve birleşim gösteren örneklerden anlaşıldığı üzere çinilerin geneli çok daha büyüktür. Çinilerin hamurları krem renkte sık ve ince gözenekli, 3 ile 4 cm arasında değişkenlik gösteren kalınlıktadır. Beyaz astar üzerinde, siyah konturlamayla oluşturulan şeritler (çizgi) ile çokgenler geometrik süslemelerin belirleyici unsurlarıdır. Çoğunluğu şeffaf renksiz, birkaçı da şeffaf turkuaz sırlanmış olan çinilerdeki süslemelerden birisi zikzak iken, diğerleri şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan kompozisyonlardır. Zikzak haricinde, süslemelerin gruplandırması şeritler veya çokgenlerden hareketle kompozisyon düzenine göre yapılmıştır.

2. ÇİNİLER

A. Düz ve Eğrisel Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler

İki farklı kompozisyon örneği bulunan bu grup çinilerinde, şeffaf renksiz sıraltında, düz, kırılmalar yaparak ve eğriler çizerek ilerleyen şeritler süslemelerin belirleyicileridir. Kompozisyonların birinde, şeritlerin yanı sıra tam daireye yer verilmiştir. Çini mozaik örgülü kufi süslemelerini andıran kompozisyonlar, beyaz astar üzerine işlenen şeritlerin geçmeleri ve bazı bölümlerde düğüm yapmasıyla oluşmaktadır.

A.1. 2014 yılı sondaj ve devam eden kazı çalışmalarında hemen her dönemde bu gruba ait bazıları birleşim gösteren, çoğunluğu da birleşmeyen parçalardan oluşan çok sayıda çini açığa çıkarılmıştır (Baş, 2017: 69-70,75; Baş vd., 2017: 113; 2019: 112-113). Çinilerdeki süsleme, siyah renkte konturlama yapılarak oluşturulan ve kobalt mavisi renkte dolgularan farklı eksenlerde düz veya eğrisel kıvrımlar yaparak ilerleyen şeritlerin geçmeleri ve örgüleriyle meydana gelmektedir. Kompozisyonun alt bölümünde geçme-örgü sistemine yer

verilmişken, orta bölümde yarım dairelerle oluşturulan yan yana dizili çemberler gibi görünen şekiller bulunmaktadır. Bunların üst çaprazlarında ise yarım dairelerle kuşatılmış düğüm motifleri yer almaktadır. Düğümlerden uzanan şeritlerin uç kısımları üstte rumi ve palmet motifleri ile sonlanmıştır (Fotoğraf 1-2; Çizim 1).

Fotoğraf 1; Çizim 1

Fotoğraf 2

A.2. 2014 yılı sondaj çalışması ile kazı çalışmalarında bu gruba ait kırık halde birkaç çini parçası bulunmuştur (Baş vd., 2017: 113; 2020: 102). Parçalardan birleşim

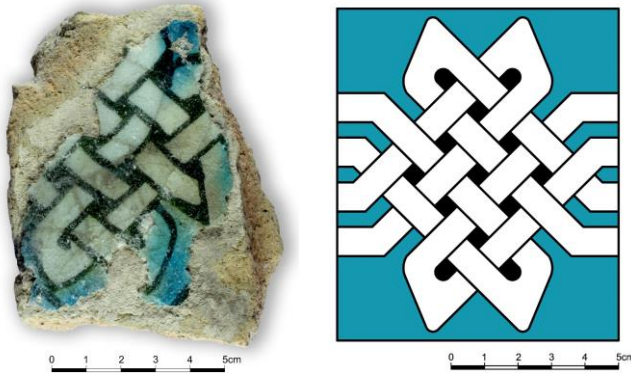
gösteren üç örnek, kompozisyonun merkezindeki düzenleme hakkında bilgi verir niteliktedir. Kompozisyonun eksik bölümleri ise M. Z. Oral ve O. Aslanapa tarafından yayımlanan bu grup çinilerine ait fotoğraflardan tamamlanmıştır. Bütün olarak ele alındığında çinilerdeki süsleme, siyah konturlu şeritler ve dairelerin geçmeleriyle oluşmaktadır. Levhanın alt ve üst kenarlarında simetrik, yatay eksenle düz ilerleyen şeritler ile düşey eksenle düz, kırılmalar yaparak yay çizen şeritlerin geçmeleriyle oluşan örgülere yer verilmiştir. Merkezinde ise dört kenardan uzanan, kırılmalar yaparak ve yay çizerek ilerleyen ikişerli şeritler ile merkezde tam bir dairenin geçmeleriyle meydana gelen düzenleme, süslemenin ana karakterini oluşturmaktadır. Merkezdeki daire içerisinde çapraz eksenlerde uzanarak geçmeler yapan şeritler, ortasında eşkenar dörtgen olan örgüyü oluşturmuştur. Şeritlerin daire dışında uzanan bölümleri, altta ve üstte uç kısımları elips hatlarda kıvrılmalar yaparak adeta sarkıt ve dikitler oluşturmuştur. Alt ve üst kenarlardan uzanan şeritler ise her iki yanda yay formlarında ilerleyerek şemse motifi şeklinde merkezdeki süslemeyi çerçeve içerisine almıştır. Süslemede şeritlerin ve dairelerin içerisi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, diğer bölümler ise yaklaşık aynı oranda kobalt mavisi ve turkuaz renkte boyanmıştır (Fotoğraf 3; Çizim 2).

Fotoğraf 3; Çizim 2

B. Kırılmalar Yaparak İlerleyen Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler

Bu gruba ait çini parçası sadece bir adettir. 2018 yılında açığa çıkarılan çinideki süsleme, beyaz astar üzerine siyah renkte konturlamayla oluşturulan şeritlerin geçmeleriyle meydana gelmektedir. Kompozisyon, köşelerde kıvrılarak çapraz eksenlerde ilerleyen şeritlerin sık geçmeleriyle oluşan adeta hasır örgü şeklindedir. Süslemede, şeritlerin içerisi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, geçmelerin aralarında kalan bölümler siyah, diğer kısımlar ise turkuaz renkte dolgulanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 4; Çizim 3).

Fotoğraf 4; Çizim 3

C. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Yıldızdan Gelişen Kompozisyonlar

Keykubadiye Sarayı geometrik süslemeli sıraltı çinileri içerisinde çoğunluğu teşkil eden bu grup çinilerinde dört farklı kompozisyon düzeni görülmektedir. Bunların her biri beyaz astar üzerine işlenen şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan, merkezde yıldız ve çevresinde çeşitli geometrik şekillerin sıralandığı kompozisyonlara sahip, şeffaf renksiz sırlıdır. Kompozisyonlar, sadece şeritlerle veya sadece çokgenlerin geçmeleriyle oluşurken, her ikisinin birlikteliğinde meydana gelen örnekler de mevcuttur. Bazılarında yıldızlar, bitkisel motiflerle dolgulanmıştır.

C. 1. Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan bu grup çinileri genelde kırık küçük parçalar halindedir (Baş, 2017: 69-70,75). Parçalarda geometrik ve bitkisel olmak üzere iki farklı tür süsleme bulunmaktadır. Geometrik süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan, farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen şeritler ile sekizgenlerin geçmeleriyle ortaya çıkan sekiz kollu yıldız ve on iki kollu yıldızlardan gelişim göstermektedir. On iki kollu yıldızlar, daha büyük olmaları ve içlerinde bitkisel süslemelere yer verilmesi bakımından, kompozisyonun ana temasını teşkil etmektedir. Bitkisel süsleme, merkezde bir kareden ışınsal

düzlemde gelişim gösteren dönüşümlü palmet ve lotuslardan oluşmaktadır. Lotusların boyutu palmetlere göre daha büyük olup, aralarda kalan palmetleri çerçevelemiştir. On iki kollu yıldızların çapraz eksenlerinde yer alan sekiz kollu yıldızların içi boş bırakılmıştır. Yıldız etrafında ise ışınsal düzlemde sıralanan düzgün beşgenler bulunmaktadır. Kelebek motifleri ve deltoidler süslemede görülen diğer geometrik şekillerdir. Süslemede, şeritler, sekizgenler ve bitkisel motiflerin içi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, yıldızlar kobalt mavisi, beşgenler ve bitkisel motiflerin merkezindeki kareler turkuaz, kelebek motifleri patlıcan moru, deltoidler ise siyah renkte boyanmıştır (Fotoğraf 5; Çizim 4).

Fotoğraf 5; Çizim 4

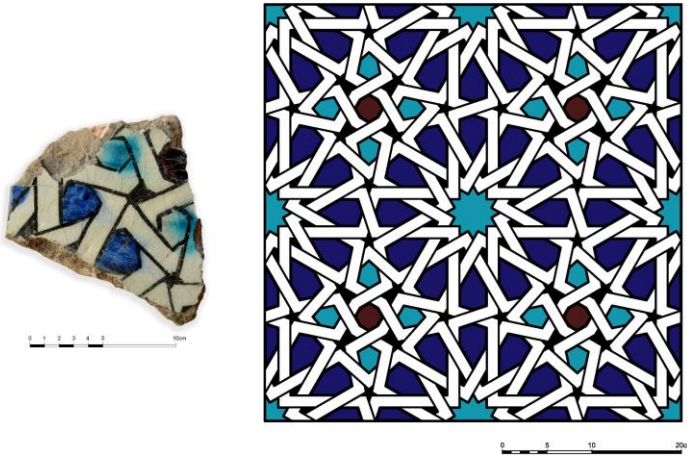
C. 2. Kazı çalışmalarında, çokça ele geçen buluntular arasında yer alan bu grup çinileri kırık halde büyüklü küçüklü parçalardan oluşmaktadır (Baş, 2017: 69-70,75; Baş vd., 2020: 102). Çinilerde hâkim süsleme türü sonsuz karakterli geometrik iken, dolgu motifi olarak C.1. başlığında değerlendirilen çinide olduğu gibi bitkisel süslemelere de yer verilmiştir. Süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan, farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen kırık şeritlerin geçmeleriyle meydana gelen sekiz kollu yıldız ile on iki kollu yıldızlardan gelişim

gösterir. On iki kollu yıldızlar, çok daha büyük olmaları ve içlerinde bitkisel süslemelere yer verilmesi bakımından, kompozisyonun ana temasını teşkil etmektedir. Bitkisel süsleme, merkezde bir kareden ışınsal düzlemde gelişim gösteren dönüşümlü palmet ve lotuslardan oluşur. Lotusların boyutu daha büyük olup, aralarda kalan palmetleri çerçevelemiştir. On iki kollu yıldızların çapraz eksenlerindeki sekiz kollu yıldızların içi sade bırakılmıştır. Yıldız sistemlerinin birleşim noktalarında beş kollu yıldızların olduğu izlenirken, her iki yıldız kompozisyonlarının yatay ve düşey eksenlerindeki birleşim noktalarında yedigenler bulunmaktadır. Yedigenlerin arasında ise her iki uç kısmı yıldız formu olan geometrik şekiller oluşmuştur. On iki kollu yıldızların etrafında ışınsal düzlemde deltoidler ile düzgün olmayan altıgenler mevcuttur. Geçmeler daha sık olduğu için sekiz kollu yıldızların etrafında ise ışınsal düzlemde sadece düzgün olmayan altıgenler oluşmuştur. Süslemede, şeritler ve bitkisel motiflerin içi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, on iki kollu yıldızlar, yedigenler, düzgün olmayan altıgenler kobalt mavisi, sekiz kollu yıldızlar ile yedigenlerin arasındaki geometrik şekiller turkuaz, beş kollu yıldızlar ile deltoidler ise siyaha boyanmıştır (Fotoğraf 6; Çizim 5).

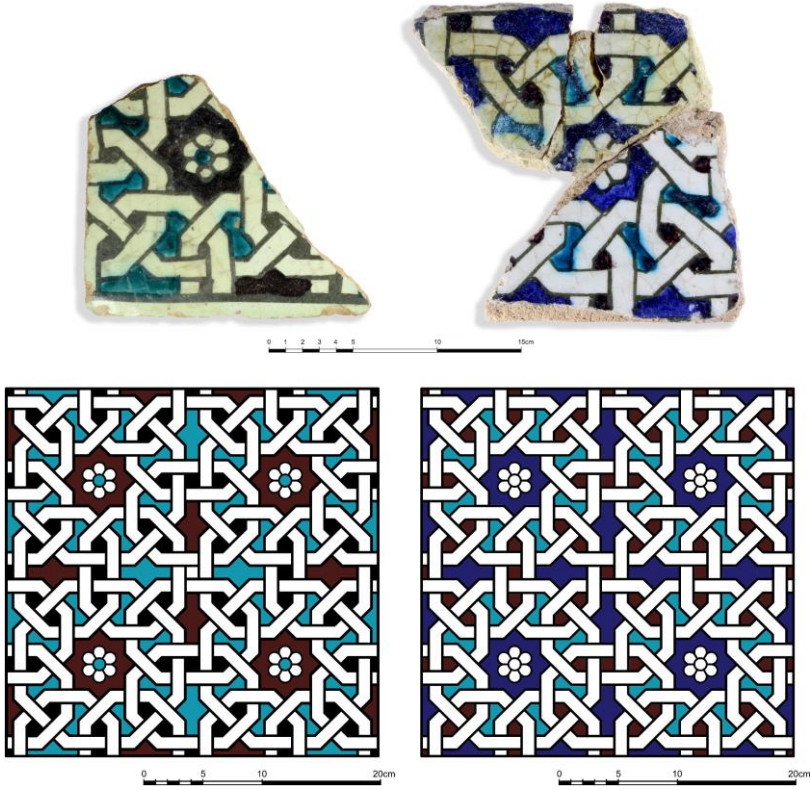
Fotoğraf 6; Çizim 5

C. 3. Sondaj çalışmasında sadece tonozlu yapı çevresinde bu gruba ait bir parça açığa çıkarılmış olup (Baş vd., 2017: 113), sonraki süreçte bu yapı çevresinde kazı gerçekleştirilmemiştir. Diğer alanlarda yapılan kazılarda ise aynı grup örneğine rastlanmamıştır. Mevcut parçadaki süsleme, kompozisyonun tamamını ortaya koymak için yeterli değildir. Kompozisyonun bütünlüğü, önceki süreçte O. Aslanapa tarafından açığa çıkarılan benzer çinilerden hareketle ortaya konulmuştur. Süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen şeritlerin geçmeleriyle meydana gelen on iki kollu yıldızlardan gelişim göstermektedir. Yıldız kompozisyonları dikey ve yatay eksenlerde birleşmektedir. Birleşim yerlerinde beş kollu yıldızlar meydana gelmiştir. Yıldızların çapraz eksenlerinde merkezde sekizgen ve çevresinde beş kollu yıldızlara yakın şekiller ile düzgün olmayan altıgenler sıralanmaktadır. On iki kollu yıldızların etrafında ise ışınsal düzlemde deltooidler ile düzgün olmayan altıgenler mevcuttur. Süslemede, şeritlerin içi dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, on iki kollu yıldızlar ve sekizgenlerin çevresindeki düzgün olmayan altıgenler turkuaz, sekizgenler patlıcan moru, on iki kollu yıldızların etrafındaki düzgün olmayan altıgenler kobalt mavisi, beş kollu yıldızlar ile deltooidler de siyaha boyanmıştır (Fotoğraf 7; Çizim 6).

Fotoğraf 7; Çizim 6

C. 4. Kazı çalışmalarında, çokça ele geçen buluntular arasında yer alan bu grup çinileri kırık halde büyüklü küçüklü parçalardan oluşmaktadır (Baş vd., 2019: 112-113). Çinilerde, aynı süsleme kompozisyonuna sahip, farklı renklerle boyalı iki ayrı uygulama görülmektedir. Hâkim süsleme türü sonsuz karakterli geometrik iken, dolgu olarak bitkisel motiflere de yer verilmiştir. Süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan düzgün sekizgenler ile iki kenarı daha uzun tutulduğu için basık görüntüdeki daha küçük boyutlu sekizgenlerin zincir halkaları gibi geçme yapımlarıyla oluşur. Küçük boyutlu sekizgenler kompozisyonda diğer sekizgenleri de birbirine bağlarken, aynı zamanda merkezde sekiz kollu yıldızların da oluşmasını sağlamıştır. Sekiz kollu yıldızlar dairesel bir tomurcuktan gelişim gösteren altı yapraklı çiçeklerle dolgulanmıştır. Bu haliyle yıldızlar ve çiçekler kompozisyonun ana temasını teşkil etmektedir. Yıldızların çevresinde ise ışınal düzlemde sıralı kelebek motifleri ile beşgenler oluşmuştur. Bunun dışında her bir yıldız kompozisyonunun birleşim noktalarında ortada kare, yanlarda ise kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller bulunmaktadır. Süslemede, sekizgenler dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmıştır. Bunun dışında iki farklı boyama yapılmıştır. İlk düzende sekiz kollu yıldızlar ile kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekillerin yarısı patlıcan moru renkte, bu geometrik şekillerin diğer yarısı ile kelebek motifleri turkuaz, kare ve beşgenler siyah renkte boyanmıştır. Bunlarda çiçek motiflerinin tomurcukları turkuaz renkte boyanarak, yaprakları astar renginde bırakılmıştır. İkinci düzende sekiz kollu yıldızlar ile kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller kobalt mavisini, kelebek motifleri turkuaz, kare ve beşgenler patlıcan moru renkte boyalıdır. Çiçek motifleri ise herhangi bir boyama yapılmadan astar renginde bırakılmıştır (Fotoğraf 8-9; Çizim 7-8).

Fotoğraf 8-9; Çizim 7-8

D. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Kareden Gelişen Kompozisyonlar

Bu grup çinilerinde iki farklı kompozisyon düzeni görülür. İlkinde ait tek uygulama mevcut iken, ikincisinde üç farklı düzenleme bulunmaktadır. Kompozisyonlar şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle merkezde kare ve çevresinde çeşitli geometrik şekillerden meydana gelmektedir. Sadece şeritlerle veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan uygulamaların yanı sıra her ikisinin birlikteliğinden oluşan süslemeler de mevcuttur. Ayrıca bazı örneklerde dolgu motifi olarak bitkisel süslemeler de yapılmıştır.

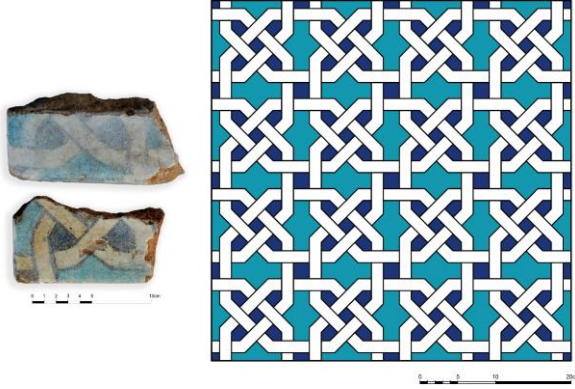
D.1. Kazı çalışmalarında, az sayıda ele geçen buluntular arasında yer alan bu gruptaki çini parçalarındaki (Baş, 2017: 69-70,75) süsleme, beyaz astar üzerine siyah konturlamayla oluşturulan, zincir halkaları gibi geçme yapan sekizgenler ile yatay ve düşey eksende ilerleyen düz şeritlerin geçmeleriyle meydana gelmektedir. Geçmelerle sekizgenlerin merkezinde kare, bunun dört ana ekseninde sırasıyla dikdörtgen ve kareler, çapraz ekseninde ise ok ucu şeklinde yedi kenarlı geometrik şekiller ile beşgenler oluşmuştur. Sekizgenler ve şeritlerin içi dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, aradaki şekillerden kareler patlıcan moru, dikdörtgenler ve beşgenler turkuaz, ok ucu formundaki şekiller de kobalt mavisi renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 10; Çizim 9).

Fotoğraf 10; Çizim 9

D.2. Kazı çalışmalarında bu gruba ait kırık halde çok sayıda çini açığa çıkarılmıştır (Baş, 2017: 69-70,75). Çinilerde, benzer geometrik kompozisyona sahip, üç farklı uygulama vardır. Farklılıklar ek çizgiler, çizgi kalınlıkları, boyama ile boyama yerine kullanılan bitkisel süslemelerden kaynaklanmaktadır. Geometrik süsleme, beyaz astar üzerine siyah renkte konturlamayla oluşturulan sekizgenlerin zincir halkaları gibi geçme yapmasıyla meydana gelmektedir. Süslemede, sekizgenlerin birleşim kısımlarında ortaya çıkan düzenlemeler ön plana çıkmaktadır. Burada

merkezde eşkenar dörtgenler ve çapraz eksenlerinde beşgenler bulunmaktadır. Bu bölümün düşey ve yatay eksenlerinde kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller, çapraz eksenlerinde ise kareler meydana gelmiştir. Esasında bu kareler sekizgenlerin içerisinde merkez motifi olmuş ve diğerleri bunun etrafında gelişim göstermiştir. İlk uygulamayla şekillendirilen çinilerde sekizgenler dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller turkuaz, diğer geometrik şekillerin tamamı kobalt mavisi renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 11; Çizim 10). İkinci uygulamayla şekillendirilen çinilerde kalın konturlarla oluşturulan sekizgenlerin iç kısımlarında kenar hatlara yakın kısımlara çizilen daha ince çizgilerle daha küçük sekizgenler oluşturulmuştur. Yine bunlar dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller kobalt mavisi, eşkenar dörtgenler ve kareler siyah, beşgenler ise turkuaz renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 12; Çizim 11). Üçüncü uygulamayla şekillendirilen çinilerde sekizgenler boş bırakılmış olup, aradaki geometrik şekiller kıvrım dallardan gelişim gösteren noktasal yapraklar ve rumilerle dolgulanarak, yeşil tonlarında şeffaf turkuaz sırlanmıştır (Fotoğraf 13; Çizim 12).

Fotoğraf 11; Çizim 10

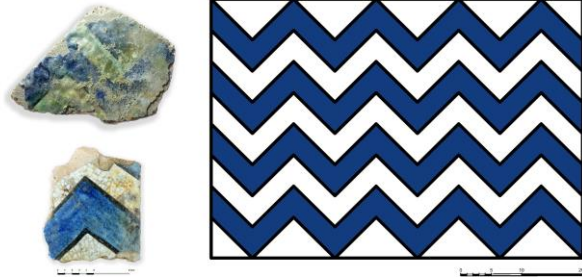
Fotoğraf 12; Çizim 11

Fotoğraf 13; Çizim 12

E. Zikzak

Kazı çalışmalarında bu gruba ait kırık halde birkaç çini parçası açığa çıkarılmıştır. Süsleme, beyaz astar üzerinde siyah renkte konturlama yapılarak oluşturulan zikzaklardan oluşmaktadır. Zikzakların bir sırası dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, bir sırası da kobalt mavisi renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır. Bu haliyle atlamalı renk dizilimi mevcuttur (Fotoğraf 14; Çizim 13).

Fotoğraf 14; Çizim 13

Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu Selçuklu Sanatında başta taş, ahşap, tuğla, alçı, çini ve maden olmak üzere hemen her malzemede yer bulan geometrik süsleme, adeta Selçuklu süsleme sanatının özünü oluşturur. Selçuklular köklü geçmişlerinin kültürel mirasını Anadolu'ya da taşıyarak, yerli ve yakın çevre kültürlerinin birikimleriyle, temeli sistematik düzen üzerine kurulu geometrik süslemede çeşitli tasarımlar ortaya koymuşlardır. Üst düzey geometri bilgisi gerektiren bu süslemede elde edilmek istenen kompozisyonlar düz, eğrisel, kırık şeritler (çizgiler), çokgenler ve dairelerle belirlenmektedir. Bunlar belirli sistem içinde geçme yaparak ya da düğümlenerek meydana gelen, çoğunlukla sonsuzluk ve simetrisinin ön planda olduğu kompozisyonlardır (Dursun, 2016: 370).

Anadolu Selçuklu döneminde, 13. yy. ilk yarısında yoğunlukta olan geometrik süslemeler (Bulut, 2020: 11), sanatçının motif hazinesinin en sevilen

malzemelerindedir (Demiriz, 2004: 10). Bunların meydana gelişi ve geometri kurallarıyla ilgili herhangi bir yazılı belge mevcut değildir (Mülayim, 1982: 69; Altın, 2020: 13). Bu nedenle kaynağı, oluşumu, kuralları, tercih edilme nedeni ve sembolik anlamları gibi bilinmeyen birçok durum, araştırmacıların açıklamaları ve kuramlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. S. Mülayim, tercih sebebi ve kaynağı hakkındaki görüşleri “şekillerin sembolik anlamları ve yapı özellikleri” olmak üzere iki grupta toplayarak, gerçek dünyada benzeri olmayan bu kompozisyonların bütünüyle ‘insan yapısı’ olduğunu ve doğada görülen biçimlerin kompozisyonlara değil, tek formlara öncülük etmiş olabileceğini belirtmiştir (Mülayim, 1982: 93).

Serbest ve geniş tasarım imkanları sunması nedeniyle Anadolu Selçuklu sanatında özellikle taş ve ahşap malzemede, çoğu zaman ana süsleme türü olarak tercih edilen geometrik süsleme çinide de azımsanmayacak sayıda vardır. Ancak, bu çoğunluk daha çok çini mozaik uygulamalarda elde edilmişken, sıraltı ve lüster teknikli çinilerde oran daha azdır. Keykubadiye Sarayı kazılarında açığa çıkarılan birkaç parça lüster çinide de geometrik süslemelere yer verildiği izlenmektedir. Örgü sistemlerinden farklı olarak, bazı geometrik şekillerle yapılan düzenlemeler bitkisel süsleme gibi farklı türlerle birlikte işlenmiştir. Geometrik süslemenin yer aldığı bir diğer çini grubu sıraltı haç formu çinilerdir. Yine bunlardaki geometrik süslemelerin geneli bitkisel motiflerle beraber yapılmış olup, bu çiniler tamamen ayrı bir çalışma konusu olduğu için kapsam dışında tutulmuştur. Geometrik süslemenin hâkim olduğu örnekler, sıraltı tekniğinde hazırlanmış dikdörtgen ve çoğunluğu kare formu olduğu anlaşılan levha çinilerde yer almaktadır. Birleşim gösteren en geniş çinide 44 cm ölçülmüş olup, tamamının hamurları krem renkte sık ve ince gözenekli, 3 ile 4 cm arasında değişkenlik gösteren kalınlıktadır.

Çinilerde, şeffaf renksiz veya şeffaf turkuaz sıraltı beyaz astar üzerine siyah konturlamayla oluşturulan şeritler ile çokgenler, geometrik süslemelerin

belirleyicileridir. Birisi zikzak desenle, diğerleri ise şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan kompozisyonlarla süslenmiştir. Zikzak desenlerde şeritlerin bir sırası astar renginde (beyaz) bırakılmış, bir sırası da kobalt mavisi renkte boyanarak, atlamalı renk dizilimi elde edilmiştir. Geçme veya örgü sistemiyle oluşan kompozisyonlarda aralarda oluşan şekillerin çoğunluğu, Selçuklu çinilerinde sıkça gördüğümüz kobalt mavisi, patlıcan moru, turkuaz veya siyah renklerle boyanmıştır. Bazılarında ise hiç boyama yapılmadan astar renginde bırakılmıştır. Bir örnek şeffaf turkuaz, diğerlerinin tamamı ise şeffaf renksiz sırlanmıştır. Kompozisyonlarda tek eksene veya çift eksene göre simetri izlenmektedir.

Kompozisyon düzenleri açısından Keykubadiye Sarayı geometrik süslemeli çinileri genel ölçekte beş farklı başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar da kendi içerisinde boyama ve uygulama farklılıkları nedeniyle alt gruplara ayrılabilir.

İlk grup çinileri “*A. Düz ve Eğrisel Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler*” başlığında ele alınmıştır. İki farklı uygulamanın yer aldığı bu çinilerdeki süslemeler düz, kırılmalar yaparak ve eğriler çizerek ilerleyen şeritler veya çemberlerle oluşturulmuştur. Bunlar, Anadolu Selçuklu sanatında özellikle çini mozaik uygulamalarda çeşitli örnekleri olan örgülü kufi süslemeleri andırmaktadır. Keykubadiye örneklerinde mevcutta yazı görülmezken, düzenlemelerden birinde şeritlerin üst kısımlarda bitkisel motiflerle nihaytlendiği görülmektedir.

Bu grup çinileri içerisinde **A.1.** başlığında ele alınan örneğin teknik ve süsleme bakımından aynısı denecek benzeri 2020 yılında Kayseri Kızıl Köşk'te yapılan kazıda açığa çıkarılmıştır.

Bazı küçük farklılıklar haricinde **A.1.** başlığında ele alınan kompozisyonun bir diğer benzeri, çini mozaik süsleme olarak Amasya Gök Medrese Camii Türbe kasnağındaki yatay kuşakta bulunmaktadır. Kobalt mavisi ve turkuaz çini

parçalarla oluşturulan bu süsleme, araştırmacılar tarafından örgülü kufi yazı (Yetkin, 1972: 172; Aslanapa, 1989: 165) veya kufiden geliştirilmiş örgü (Önkal, 1996: 402) olarak nitelendirilmiştir (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15

A.2. başlığında ele alınan örneğin en yakın benzeri Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu revak kemerlerinin bazılarında yer alan sıraltı teknikli çini levhalardan kesilmiş parçalarda görülmektedir. Çiniler kesildiği için kompozisyonun tamamı olmasa da Keykubadiye çinisi gibi burada da kompozisyonun merkezinde daire ve çapraz eksenlerde uzanarak geçmeler yapan şeritlerden oluşan örgü sisteminin var olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 16-17). Bu merkez motifin başka benzerleri ise Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi ile Akşehir Taş Medrese'nin kubbe eteği ve Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi kapı lentosunda (Fotoğraf 18) çini mozaik düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi'ndeki uygulama örgülü kufi yazı olarak tasarlanmışken, diğerleri kısmî bitkisel motiflerle kaynaştırılmış geometrik süslemelerdir.

Fotoğraf 16-17

Fotoğraf 18

İkinci grup “B. Kırılmalar Yaparak İlerleyen Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler” başlığında ele alınmış olup, bu gruba ait çini parçası sadece bir adettir. Mevcut bölümünde çapraz eksenlerdeki şeritlerin sık geçmeleriyle meydana gelen hasır örgü şeklindeki süslemeye sahip çininin diğer parçaları olmadığı için kompozisyonun devamı bilinmemektedir. Benzerlerinin görüldüğü Sivas’ta Ulu Camii minaresi ile I. İzzeddin Keykavus Türbesi’ndeki süslemeler kompozisyonun bütünlüğü hakkında fikir verir niteliktedir. Süslemeler, minare gövdesindeki yatay kuşakta sırsız tuğla ve turkuaz çini mozaik (Fotoğraf 19), türbede de giriş cephesindeki sol (doğu) pencerenin sivri kemerli alınlığının üzerindeki kareye yakın dikdörtgen alanda çini mozaik olarak yapılmıştır (Fotoğraf 20). Her iki yapıda ayet yazılı, düğümlü kufi olarak da nitelendirilen (Bakırer, 1982: 8) yazının bölümlerinden olan bu geometrik örgülerden uzanan şeritlerin bazıları harflere dönüşmektedir. Bundan dolayı Keykubadiye Sarayı’ndaki örneğin de yazılı bir süslemenin bölümlerinden olması muhtemeldir.

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Üçüncü grup “C. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Yıldızdan Gelişen Kompozisyonlar” başlığında ele alınmıştır. Keykubadiye Sarayı kazılarında açığa çıkarılan geometrik süslemeli çiniler içerisinde çoğunluğu teşkil eden bu grup örneklerinde kendi içerisinde dört farklı kompozisyon düzeni bulunmaktadır. Bunların her biri, Anadolu Selçuklu sanatında özellikle taş eserler başta olmak üzere, çini mozaik uygulamalar ve ahşap gibi birçok malzeme üzerinde çeşitli örnekleri bulunan, şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle meydana gelen merkezde yıldız, yıldız etrafında da çeşitli geometrik şekillerin sıralandığı kompozisyonların çeşitlemelerindedir. Ana süsleme geometrik düzenleme ile oluşturulmuş olup, bazılarında geometrik şekillerin iç kısımlarına bitkisel motifler işlenmiştir.

C. 1. başlığında ele alınan örneğin teknik ve boyama dahil en yakın benzeri Sivas İ. İzzeddin Keykavus Türbesi’nde, güney ve doğu duvarlara bitişik olarak konuşlandırılan sandukanın kuzey yüzündeki levha çinilerde görülmektedir (Fotoğraf 21). Türbenin dahil olduğu şifahanenin kuzey eyvanı ile avlu revak kemerlerinin bazıları benzer çinilerin bulunduğu diğer bölümlerdir (Fotoğraf 22). Bu bölümlerde, muhtemelen üretim fazlası veya hatalı imal levha çinilerin kesilmesiyle elde edilen parçalar kademeli baklava motiflerinin yapılmasında kullanılmıştır. Bunlardaki süslemeler, kesinti nedeniyle bir düzen arz etmezken,

görsellik şeritlerin yerleştirilişleriyle ortaya çıkan baklava dilimi motifleriyle sunulmuştur.

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

C. 2. başlığında ele alınan kompozisyonun benzerleri, Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi mihrabında ters U formundaki silme (Fotoğraf 23) ile Kayseri Döner (Şah Cihan) Kümbet'in bazı cephelerinde taş üzerine işlenmiştir (Fotoğraf 24). Bunların yanı sıra Afyonkarahisar Çay Taş Medresesi kubbe geçiş öğelerindeki üçgenlerde, çini mozaik uygulama olarak kullanıldığı izlenmektedir.

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

C. 3. başlığında ele alınan kompozisyonun yine en yakın benzeri Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi'nde, mihrabın önünde sultana ait olduğu düşünülen sandukanın kaplama sıraltı çinilerinde görülmektedir. Bunlarda da boyamada

aynı renkler tercih edilmiş iken, bazı şekillerin renklendirmesi farklıdır (Fotoğraf 25). Diğer örneklerde olduğu gibi türbenin dahil olduğu şifahanenin kuzey eyvanı ile avlu revak kemerlerinin bazıları benzer çinilerin bulunduğu diğer bölümlerdir. Yine bunlardaki süslemeler, kesinti nedeniyle bir düzen arz etmezken, görsellik şeritlerin yerleştirilişleriyle ortaya çıkan baklava dilimi motifiyle sunulmuştur (Fotoğraf 26). Bunların yanı sıra Silvan Ulu Camisi'nde güney duvarın doğu kanadındaki ilk mihrabın nişindeki süsleme, benzer kompozisyonun taştaki uygulamalarındandır.

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

C. 2. başlığında ele alınan kompozisyonun en yakın benzeri bugün Kayseri Müzesi deposunda, Huand Hatun Hamamı'na ait etütlük çini olarak muhafaza edilen bir parçada görülmektedir (Fotoğraf 27). Ancak, bu parça, 1968-69 yıllarında hamamın restorasyonu sırasında çinileri açığa çıkaran E. Yurdakul ve aynı yıllarda çinileri yayımlayan Y. Önge'nin çalışmalarında yoktur (Önge, 1969; Yurdakul, 1971). Ayrıca hamamda sıvaların raspası sonrası çinilerin sırları üzerinde harç kalıntıları kaldığı görülürken, bu çinide benzer durum söz konusu değildir. Bu nedenlerle hamama ait olmadığını düşündüğümüz bu çini, C.4. başlığında değerlendirilen çinilerinden ikinci düzendekilerle her açıdan benzer olması sebebiyle Keykubadiye Sarayı'na ait olmalıdır. Muhtemelen O. Aslanapa tarafından açığa çıkarılan bu eser, etütlük olduğu için müzede Huand Hatun Hamamı çinileri ile beraber değerlendirilmiş olmalıdır.

Sıraltı çiniler dışında benzer kompozisyonların özellikle taş üzerinde çeşitlilik gösterdiği izlenmektedir. Yine Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan Tuzhisar Sultan Hanı'nın köşk mescidinin batı cephesindeki pencere silmesindeki süsleme aynı dönemin taş üzerindeki uygulamalarındandır (Fotoğraf 28). Taştaki diğer örnekleri ise Keykubad'ın eşi Melike Adile Hatun'a ait türbenin (Çifte Kümbet) köşe sütuncelerinden ikisi ile Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti kapısının ana silmesinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra Akşehir Taş Medrese minaresi gövdesindeki yatay kuşak (Fotoğraf 29) ile Amasya Gök Medrese Camii Türbe kasnağındaki sivri kemerli sağır nişlerden birinde bulunan süslemeler, aynı kompozisyonun çini mozaik uygulamalarıdır.

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

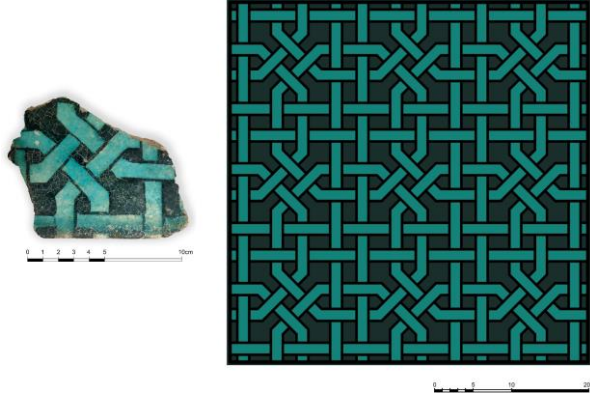
Fotoğraf 29

Dördüncü grup “D. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Kareden Gelişen Kompozisyonlar” başlığında ele alınmıştır. Yine Keykubadiye Sarayı kazılarında açığa çıkarılan geometrik süslemeli çiniler içerisinde çoğunlukta olan bu grup örnekleri kendi içerisinde iki farklı kompozisyon düzenine sahiptir. İlkinde tek uygulama mevcut iken, ikincisinde üç farklı alt düzenleme vardır. Üçüncü grup örnekleri gibi Anadolu Selçuklu Sanatında özellikle taş eserler başta olmak üzere, çini mozaik uygulamalar ve ahşap gibi farklı malzemeler üzerinde benzerleri olan bu grup örnekleri şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle merkezde kare ve çevresinde çeşitli geometrik şekillerden meydana gelmektedir. Bunlarda da ana süsleme geometrik iken, bazılarında dolgu motifi olarak bitkisel süslemeler de görülür.

D. 1. başlığında ele alınan kompozisyonun en yakın benzeri Kayseri Müzesi deposunda muhafaza edilen küçük bir çini parçasında yer almaktadır. Çinideki geometrik düzenleme, Keykubadiye'deki kompozisyonun aynısını yansıtırken, farklı olarak aradaki şekillerin tamamı siyaha boyanarak, yeşil tonda şeffaf turkuaz renkte sirlama yapılmıştır. Bundan dolayı sekizgenler ve şeritler turkuaz renkte boyanmış gibidir (Fotoğraf 30; Çizim 14). Envanter kayıtlarında müzeye 1964 yılında geldiği yazılı olan çininin nereye ait olduğu belli değildir. Y. Özdemir ise bu parçanın bulunduğu yeri Keykubadiye Sarayı olarak belirtmiştir (Özdemir, 2014: 102). Ancak, beyaz hamurlu olan bu çini, geneli krem renkli hamur yapısına sahip Keykubadiye çinilerinden ayrı düşmektedir.

Başka benzer örnekler Konya Şerafeddin Camisi'nin batı ve güney dış duvarlarında kesme taşlara gömülmüş birkaç parça çinide de görülmektedir (Aslanapa, 1965a: 21). Konya'daki Osmanlı dönemine ait eserlerin önemlilerinden biri olan Şerafeddin Camisi'nin ilk inşası Anadolu Selçukluları dönemine kadar gitmektedir. Ancak, mevcut yapıda Selçuklu dönemine ait herhangi bir mimari kalıntı mevcut değilken, bugünkü caminin duvar yüzeylerine serpiştirilmiş durumdaki Selçuklu dönemine ait çini parçalarının ilk camiye ait olduğu düşünülmektedir (Baş ve Ürekli, 1999: 200). Sıraltı tekniği çinilerde süslemenin oluşumunda, sekizgenlerin yanı sıra Keykubadiye çinilerindekilerden farklı olarak yarım sekizgen hatlarda ilerleyen şeritler de kullanılmıştır. Sekizgenler ve iç kısımlarındaki süslemeler Keykubadiye'deki kompozisyonun benzeri iken, sekizgenlerin dışında kalan kısımlarda farklı şekiller mevcuttur (Fotoğraf 31-32).

Çini dışında, taşa işlenmiş olarak kompozisyonun en yakın benzeri, Afyonkarahisar Kureyş Baba Türbe gövdesinin üst kısmındaki yatay kuşakta karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 30; Çizim 14

Fotoğraf 31

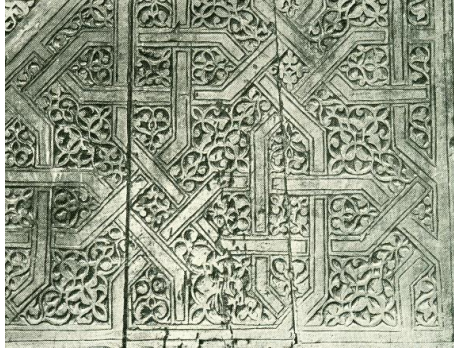

Fotoğraf 32

D. 2. başlığında ele alınan kompozisyonlar Anadolu Selçuklu dönemi eserlerinde özellikle taş ve ahşap üzerinde yaygın kullanım alanı bulmuştur. Bunların taşa işlenmiş benzerleri Kayseri Avgunu Medresesi Türbe kapısı silmesinde, İshaklı Han avlu taç kapısında kavsara köşelerindeki dikdörtgen bloklarda, Afyonkarahisar Kureyş Baba Türbesi kapı silmesinde ve Ahlat Bugatay Aka Kümbeti gövde üzerindeki yatay kuşakta görülmektedir. Ahşapta ise Harput Ulu Camii minberinin sağ kanadı ile Sivrihisar Ulu Camii minberi köşkü yan panolar benzer motifleri taşıyan örneklerdendir. Bir dönem Harput Sare Hatun Camisi'ne taşındığı⁴ için Harput Sare Hatun Camii minberi olarak da tanınan Harput Ulu Camii minberindeki süsleme gerek geometrik düzen gerekse de geometrik şekillerin

⁴ Esasında Harput Ulu Camisi'ne ait olan bu minber, önce Harput Sare Hatun Camisi'ne, sonrasında da Harput Kurşunlu Camisi'ne nakledilmiştir.

dolgulanmasında kullanılan bitkisel motifleriyle Keykubadiye'deki üçüncü uygulama çinileriyle çok benzerdir (Fotoğraf 33). O. Aslanapa çinilerde kullanılan bitkisel motifleri *"Selçuklu sanatında daha önce tanımadığımız motifler"* olarak yorumlayarak, bunların *"Osmanlı mavi-beyaz keramiğinde Haliç işi denilen grupta tekrar ortaya çıktığını"* devamında da ağaç işlemlerde bu çinilerdeki kompozisyonun hemen hemen tam bir benzerlikle Harput Sare Hatun Camii minberinin sağ kanadında görüldüğünü ve bu minberin dekorlarının Keykubadiye Köşkü çinilerine öncülük ettiğini belirtmiştir (Aslanapa, 1965a, 21).

Fotoğraf 33 (O. Aslanapa'dan)

Beşinci grup *"E. Zikzak"* başlığında ele alınmıştır. Kazı çalışmalarında az sayıda açığa çıkarılan bu grup örnekleri bir sırası dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılarak, bir sırası da kobalt mavisi renkte boyanmış zikzaklardan oluşmaktadır. Diğer gruptaki kompozisyonların her birinde süslemeler şeritler veya geometrik şekillerin geçmeleriyle oluşturulmuşken, zikzaklar geçme yapmaksızın, üçgen hatlarda kırılmalar yaparak ilerleyen şeritlerle meydana getirilmiştir. Selçuklu sanatında taş, fresk, seramik ve çinilerde çok sık işlenen motiflerden olan zikzak (Arık, 2018: 245) Keykubadiye Sarayı çinilerinde olduğu gibi Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın yaptırdığı Alanya İç Kale'deki Saray ile Beyşehir Gölü kenarındaki Kubad Abad Sarayı'nda da tercih edilen süslemelerdendir. Kubad Abad Sarayı'ndaki örnekler, köşklü hamamın ılıkılık kısmında zemin döşemesi

olarak in-situ halde açığa çıkarılmıştır (Arık, 2007a: 338) (Fotoğraf 34). Alanya Sarayı'nda ise kırık parçalar halinde bulunan benzer çiniler ya zemine döşenmiş ya da duvara kaplanmış olmalıdırlar (Arık, 2007a: 279) (Fotoğraf 35). Her iki saray çinileri teknik ve boyama dahil Keykubadiye çinileri ile benzerdir. Keykubadiye çinilerinde in-situ örneğe rastlanmamıştır; ancak zikzak süslemeli çinilerin Kubad Abad'da zemin döşemesi olarak kullanılması Keykubadiye'de de benzer uygulamanın olabileceğini düşündürmektedir.

Fotoğraf 34 (R. Arık'tan)

Fotoğraf 35 (R. Arık'tan)

Sonuç olarak, erken örnekleri Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi ve Türbesi'nde yer alan geometrik süslemeli sıraltı çiniler, Keykubadiye Sarayı'nın yanı sıra Kayseri Kızıl Köşk, Alanya İç Kale Sarayı (Yılmaz, 2000: 160-161) ve Kubad Abad Sarayı (Arık, 2007a: 319, 338) olmak üzere, daha çok Sultan I. Alaeddin Keykubad dönemi saraylarında kullanılmıştır. Alanya İç Kale ve Kubad Abad Sarayları çinileri arasında, Keykubadiye Sarayı zikzak süslemeli çinilerinin neredeyse tekrarı olarak nitelendirilebilecek örnekler mevcuttur. Diğer geometrik örgülü çiniler ise teknik ve boyamalarıyla Keykubadiye çinileri ile benzerlik gösterirken, kompozisyonları Selçuklu döneminin zengin desen repertuarının farklı örneklerindedir. Keykubadiye Sarayı çinilerindeki kompozisyon çeşitliliği diğerlerinden daha fazla olup, benzerlerini saraylar dışında dönemin farklı eserlerinde de görmek mümkündür. En yakın benzerleri ise Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen eserlerde, neredeyse aynısı diyebileceğimiz

nitelikte geometrik süslemeli çinilerin olması, bunların yapımında aynı usta ya da aynı ekolden gelen ustaların yer almış olabileceğini düşündürmektedir.

Anadolu Selçuklu dönemi saraylarında yaygın olan sekiz köşeli yıldız ve haç formulu sıraltı tekniği çinilerin geri planında kaldığı görülen kare veya dikdörtgen levhalara işlenen geometrik süslemeli çiniler, dönemin saray süslemelerinin farklı örnekleridir. Yukarıda bahsi geçen birkaç istisna dışında, Anadolu Selçuklular bu tür çinileri çoğunlukla saraylarda kullanarak, diğer eserlerde, çini olarak, geometrik süslemelerin yapımında çini mozaik uygulamalara gitmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Altın, A. (2020). *Anadolu Selçuklu Mimarisindeki Geometrik Süslemelerde Restorasyon Hataları*. Konya: LİTERATÜRK Academia Yayınları.
- Arık, R. (2007a). Anadolu Selçuklu Saraylarında Çini. *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri* (219). İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Arık, R. (2007b). Selçuklu Saraylarında Çini. *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (73). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arık, R. (2008). Selçuklu Saray ve Köşkleri. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (251). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arık, R. (2018). Kubad Abad Çinileri. *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad* (225). Konya: Konya Kültür A.Ş. Yayınları.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O. (1965a). "Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı (1964)", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII (1): 19-40.

- Aslanapa, O. (1965b). *Anadoluda Türk Çini ve Keramik Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Bakırer, Ö. (1982). "Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 1: 1-20.
- Baş, A. (2017). "2015 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 2016, Edirne, 2. 63-78.
- Baş, A. (2019). "Tarihi Kaynaklar ve Kazılar Işığında Bir Selçuklu Sarayı: Keykubadiye", *USAD*, 10: 51-78.
- Baş, A. - Duran, R. - Dursun, Ş. - Kayın, A. (2019). "2017 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 07-11 Mayıs 2018, Çanakkale, 1. 103-122.
- Baş, A. - Duran, R. - Dursun, Ş. - Dursun, N. - Bağırılı, R. (2020). "2018 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı", 41. Kazı Sonuçları Toplantısı, 17-21 Haziran 2019, Diyarbakır, 1. 95-112.
- Baş, A. - Dursun, Ş. - Özdemir, Y. (2017). "Keykubadiye Sarayı Sondaj Çalışması Çini Buluntuları", *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 22-25 Ekim 2014, Aydın. 87-105.
- Baş, A. - Ürekli, B. (1999). "Konya Şerefeddin (Şerafeddin) Camii", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 13: 199-253.
- Bulut, M. (2020). *Selçuklu Çizgileri-Anadolu Selçuklu Geometrik Kompozisyonları*, İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Demiriz, Y. (2004). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme, Bir Envanter Denemesi*, İstanbul: Yorum Sanat ve Yayıncılık.
- Dursun, Ş. (2016). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İbn Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, Çev., M. Öztürk, 1, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev., M. Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Selçuklu Çağı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Oral, M. Z. (1953). "Kayseri'de Kubadiye Sarayları", *Bellekten*, 17: 501-517.
- Oral, M. Z. (1957). "Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri I, Yapılar, Kitabeler", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I: 45-74.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Önge, Y. (1969). "Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Külliyesi'nin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezminatı", *Önasya*, 4 (47): 11-13.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Özdemir, Y. (2014). *Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yetkin, Ş. (1972). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, L. (2000). "Alanya Kalesi Kazısı-Selçuklu Sarayı Çini Buluntuları-1", IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 24-27 Nisan 2000, Van. 160-161.
- Yurdakul, E. (1971). "Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunad Hamamı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II: 141-151.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Keykubadiye Palace in Kayseri, one of the important administrative centres of the Anatolian Seljuk State, was built by Sultan I. Alaeddin Keykubad in the mid-1220s (1224-1226). The palace, which was used for a while in the period of Giyaseddin Keyhüsrev , who ascended the throne after his father Keykubad. During this period, the palace was destroyed by the Mongols and became unusable. The palace, abandoned to its fate for many years, was discovered by M. Zeki Oral in 1953 and introduced to the world of science, and several short-term excavations were carried out to uncover its remains. The excavations were initiated in 2014 as a drilling study under the scientific consultancy of Prof. Dr. Ali Baş and became permanent in 2015 under the consultancy of our teacher with the decision of the Council of Ministers. In this process, finds of different types and characteristics were found in addition to the architectural remains of the palace. Among the finds, tiles setting precedents from the rich ornamental repertoire of the period are among the prominent works. In this study, among the tiles with different techniques and ornamentation types, which were unearthed during the drilling work in 2014 and the excavations carried out in 2015-2019, the plate tiles with geometric ornaments prepared in the under-glaze technique were addressed. Although these tiles, many of which will be introduced to the world of science for the first time, do not give a full form in the present, it is understood that they are square or rectangular plates when the pieces that combine are brought together. The clay of the tiles is cream coloured, with fine pores and varies 3-4 cm thickness. Stripes (lines) formed with black contouring on a white prime under a colourless transparent or transparent turquoise glaze and polygons are the determining elements of the geometric ornaments. Stripes (lines) formed with black contouring on a white prime under a colourless transparent or transparent turquoise glaze and polygons are the determining elements of the geometric ornaments. One of the tiles was ornamented with a zigzag pattern, while the others were ornamented with compositions formed by crossing stripes or polygons. In compositions formed with a mesh or knitting system, the majority of shapes formed in between were painted in cobalt blue, aubergine purple, turquoise or black colours, which we often see in Seljuk tiles. In some, it was left in the primer colour without any painting. Those whose geometric shapes were filled in black or completely with floral motifs were glazed in transparent turquoise and all others are transparent colourless. Symmetry with respect to single axis or double axis is followed in the compositions.

Findings (Results)

Keykubadiye Palace geometric ornaments tiles are evaluated under five different headings in general scale. These can be divided into subgroups due to the differences in painting and application.

The first group tiles are discussed in the title of "A. Geometric Ornaments Created with Straight and Curvilinear Stripes" The ornaments on these tiles, which have two different applications, were made of straight lines or circles that progress by making breaks and curves.

The second group is discussed in the title of "B. "Geometric Ornaments Created with Strips Progressing by Breaking". The tile piece belonging to this group is only one piece. The continuation of the composition is not known as there are no other pieces of the tile with ornaments in the form of a wickerwork, which is formed by the frequent passing of the strips on the cross axes in the present section.

The third group is discussed in the title of "C. Compositions Developing from a Star at the Centre by the Passing of Stripes or Polygons". There are four different composition patterns in this group of samples, which constitute the majority among the geometric decorated tiles unearthed in the Keykubadiye Palace excavations. Each of these is one of the variations of the compositions in Anatolian Seljuk Art, which have various examples on many materials such as tile mosaic applications and wood, especially stone works, and the star in the centre, formed by the crossing of stripes or polygons, and various geometric shapes around the star. The main ornament was created with a geometric arrangement, and some of them were embroidered with floral motifs inside the geometric shapes.

The fourth group is discussed in the title of "D. Compositions Developing from a Square at the Centre by the Passing of Stripes or Polygons" Once again, these group samples, which are the majority among the geometric ornamented tiles unearthed in the Keykubadiye Palace excavations, have two different composition patterns. While there is only one application in the first, there are three different sub-arrangements in the second. Like the third group examples, these group examples, which have various similarities on various materials such as tile mosaic applications and wood, especially stone works in Anatolian Seljuk Art, are formed by the crossing of stripes or polygons in the centre and various geometric shapes around it. While the main decoration of these is geometric, some of them also have floral ornaments as filling motifs.

The fifth group is discussed in the title of "E. "Zigzag". This group of samples uncovered in small numbers during excavations consists of zigzags, one row was left in the colour of the liner (white) without filling, and one row was painted in cobalt blue colour. While the ornaments in each of the compositions in the other groups were formed by the crossing of stripes or geometric shapes, the zigzags were made with stripes that progress by breaking the triangular lines without interlacing.

Conclusion and Discussion

It is possible to see the compositions of Keykubadiye Palace under glaze tiles, one of the rich geometric decoration types of the Anatolian Seljuk in the decoration of some wooden works, especially stone and tile mosaic works in Iran and Anatolia Period from the very beginning of 12th century. In addition to Keykubadiye Palace, we come across to examples of under-glaze technique tiles in Kayseri Red Mansion, Sivas I. Izzeddin Keykavus Hospital and Mausoleum, outer walls of Konya Şerafeddin Mosque and Alanya Inner Castle Palace built by Alaeddin Keykubad and Kubad Abad Palace. Among the two palace tiles, there are examples that can be described as almost repetitions of Keykubadiye Palace zigzag decorated tiles. While other geometric knitted tiles are similar to Keykubadiye tiles in their technique and painting, their compositions are among the different examples of the rich pattern repertoire of the Seljuk period. The variety of compositions in the examples with geometric ornaments belonging to the Keykubadiye Palace is more than the others and it is possible to see similar compositions in other works of the period. Eight-armed star and cross-shaped under-glaze technique tiles, which are common in the palaces of the Anatolian Seljuk period Geometric ornamented tiles embroidered on square or rectangular plates, which appear to remain in the background are different examples of the palace decorations of the period. While it is observed that the Anatolian Seljuks did not use these tiles, which were almost produced for their palaces, in other architectural works with a few exceptions mentioned, they used tile mosaic applications in the production of geometric ornaments as tiles.